

Тетяна Скрипник,
професор кафедри спеціальної психології,
корекційної та інклюзивної освіти
Інституту людини Київського
університету імені Бориса Грінченка,
доктор психологічних наук, старший
науковий співробітник,
Київ

ЕТАПИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті йдеться про необхідність розбудови продуманого і відповідного психолого-педагогічного супроводу для дітей з особливими потребами (на прикладі дітей з аутизмом). Цей процес має відбуватися з опорою на міжнародний досвід і мати визначені послідовні етапи. Етапи супроводу охоплюють підготовку до зустрічі команди, головний зміст якої – міждисциплінарний аналіз розвитку дитини; формулювання довго- та короткотривалих цілей, складання Індивідуальної програми розвитку, визначення ролі кожного в узгодженій колегіальній роботі, моніторинг освітнього процесу дитини і коригування цілей. Важливим складником професійної допомоги аутичній дитині стають уміння фахівців підвищувати адаптивні можливості дитини та зменшувати стресогенність освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзія, команда супроводу, аутизм, SMART-цілі.

Організація освітнього середовища для дітей з особливими потребами (у тому числі, дітей з аутизмом) як була, так і лишається в Україні вкрай недостатньою. Протягом останнього десятиріччя на теренах держави відбуваються спроби здійснити певні зрушення щодо інклюзивної освіти, є напрацювання, спрямовані на методичну підтримку цього процесу [1; 3; 4], є позитивні зміни стосовно нормативно-правового забезпечення інклюзії. При

цьому слід зазначити, що організаторам цього процесу бракує узгодженості, продуманості й послідовності у здійснюваних ними кроках.

Відомо, що інклюзивна освіта має спиратися на особливі потреби дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а також мати на меті розбудову сучасного освітнього простору, за якого виграють всі учасники інклюзивної ситуації. Практику такої роботи вже впроваджено у низці країн, наприклад, у США, де кожна школа вже є, або готова стати інклюзивною (і це питання вже навіть не обговорюється), при тому вироблені найсприятливіші для освітнього процесу всіх учнів дієві підходи.

Так, одним з найбільш вдалих нововведень в типовий освітній процес стало впровадження практики спільного викладання (co-teaching), що має 6-7 різноманітних стратегій і сприяє організації яскравого, насиченого різними видами діяльності, що мають навчально-виховний зміст. Великим надбанням стало розвинуте вміння здійснювати кваліфіковану допомогу дітям з особливими потребами і працювати у міждисциплінарній команді супроводу їхнього освітнього процесу.

Зрозуміло, що неможливо повністю транслювати досвід інших країн, які на декілька десятків років випередили Україну в плані впровадження освіти для дітей з особливими потребами. Наше суспільство не пройшло весь той шлях, який уможливорює досягнення високого рівня суспільної свідомості, а також – наявність служб раннього втручання, інституту підготовки кваліфікованих кадрів, відповідну кадрові політику тощо. Але деякі необхідні орієнтири ми вже можемо і маємо впроваджувати задля успіху освітнього процесу дітей з особливими потребами. Одним з таких орієнтирів є грамотна організація процесу супроводу їхньої освіти, яка має спиратися на особливі потреби кожної такої дитини.

У розкритті особливих освітніх потреб, які зумовлені ядерними порушеннями дітей, важлива конкретика, тому ми розкриємо їх на прикладі дітей з аутизмом. Це передусім такі освітні потреби, як:

- 1) психолого-педагогічний супровід дитини в освітньому процесі, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців разом з батьками дитини.
- 2) відповідні психолого-педагогічні методи і засоби підтримки цих дітей, які сприяють підвищенню їхніх адаптивних можливостей, а саме: нормалізацію психофізіологічного стану дитини, формування базового почуття безпеки та довіри, набуття чуттєвого досвіду.
- 3) особливі умови освітнього середовища, які сприяють зменшенню дестабілізаційних чинників для дітей з аутизмом.

Розібратися у змісті цих потреб та вміти їх задовольняти – завдання під силу психолого-педагогічній команді супроводу дітей з аутизмом.

Якщо таку команду вже зібрано (а це необхідна, але не достатня умова предметного супроводу), то вона має бути свідома тих необхідних кроків, здійснення яких зробить інклюзивний процес успішним. Ці кроки ми називаємо етапами супроводу і вважаємо, що вони конкретизуються таким чином:

1. Підготовка до першої зустрічі, яка полягає у тому, що: 1) координатор дає письмові завдання всім учасникам команди, де вони мають зазначити важливі щодо дитини моменти, необхідні для подальшого складання Індивідуальної програми розвитку (ІПР). На спеціальному бланку обсягом 1 сторінка кожний з фахівців і батьки мають зазначити: стан розвитку дитини (те, що кожний з них вважає важливим і те, що входить у поле їхньої компетентності); сильні сторони дитини та її потреби, особливості проблемної поведінки дитини (у форматі таблиці: час, місце, хто присутній, зміст проблемної поведінки, ймовірні її чинники, що було застосовано, наслідки); 2) всі бланки здаються координаторові, який (разом з кимсь з команди, хто найкраще розбирається щодо дітей з аутизмом) аналізує і узагальнює подані відповіді. Слід зазначити, що, за нашим досвідом, роль координатора в командній роботі ключова. Інколи цю роль виконують дві людини. Одна – організаційну функцію (і це має

бути авторитетна особа, обізнана щодо освітнього процесу у закладі освіти, наприклад, завуч школи, або вихователь-методист ДНЗ); а інша – функцію внутрішньої комунікації (це може бути мати дитини, асистент вчителя / асистент дитини, психолог). Потім призначається дата і час зустрічі, на яку всіх учасників команди персонально запрошують.

2. Зустріч команди супроводу, під час якої обговорюються й підсумовуються зазначені членами команди подробиці, визначаються довготривалі й короткотривалі цілі, роздається супровідна документація: щоденник взаємодії та моніторингові матеріали. Колегіально опрацьовується план реалізації ІПР та робочих зустрічей команди супроводу. Продумують участь кожного щодо адаптації дитини та перетворення освітнього середовища, а також – стосовно досягнення поставлених цілей (конкретизація цих позицій – далі за текстом).
3. Розроблення Індивідуальної програми розвитку.
4. Моніторинг динаміки розвитку дитини та ефективності роботи команди супроводу.
5. Коригування короткотривалих цілей, пошук додаткових різнопланових ресурсів задля більш успішного освітнього процесу.

За нашим досвідом, рушійною силою позитивного розвитку дитини з аутизмом стають грамотно прописані довго- та короткотривалі цілі, досягнення яких уможлиблює поступальність процесів подальшого її навчання і розвитку в освітньому просторі.

Міжнародні стандарти орієнтують розробляти такі цілі з опорою на принципи цілепокладання SMART [6; 7]. Це – аббревіатура від таких слів, як: Specific – конкретні (за яких умов, що має робити, з ким, де, коли?); Measurable – вимірювані (наявність критеріїв, за якими визначатимуть чи ціль досягнута, чи ні); Achievable – досяжні (зона найближчого розвитку); Result-oriented – орієнтовані на результат, Time-related – визначені у часі. Зважаючи на орієнтир на принципи SMART, такі цілі називають також SMART-цілями.

Наявний порядок вибору цілей, а саме: за ієрархією першочергової значущості у такій послідовності, як: безпека, асоціальна (проблемна) поведінка, соціальний розвиток, комунікативні навички, ігрові навички, самостійність, саморегуляція, навчальні навички.

Це означає, що, зважаючи на наявність різнобічної проблематики у дитини з аутизмом, спочатку команда має працювати над тим, щоб дитина була найкращим чином адаптована до освітнього середовища, розвинена у соціальному плані і бути самостійною, а потім вже спільна увага буде розповсюджена на навчальні навички. Особливості роботи над SMART-цілями полягають у тому, що кожний член команди супроводу, незважаючи на зміст своєї роботи з дитиною, обов'язково має хоч раз за свою зустріч з нею відпрацювати такі цілі (одночасно можна працювати над 3-4 цілями). Просування щодо цих цілей і зазначають у спільному щоденнику взаємодії.

Важливо знати, які можна задіювати засоби досягнення цілі, а це: фізична допомога, візуальна підтримка (фотографії, картинки, піктограми, правила («Стоп», «Спочатку-Потім»), графіки, алгоритми виконання дій); домовленість з дитиною з опорою на визначений час (скільки має тривати діяльність, наявність певних пристосувань для цього, наприклад, пісочного годинника), створення комфортних умов для дитини на початку взаємодії з нею.

Наявна технологія збирання даних (динаміки розвитку дитини): відеозйомка, ведення щоденних записів, заповнення Щоденника взаємодії, оформлення бланків, таблиць. Визначення: хто саме, що саме і коли робить, а також – способи аналізу отриманої інформації.

Необхідно не тільки формувати бажані уміння і якості у дитини, а також створювати умови для того, щоб вони ставали частиною її життя. Така технологія називається «генералізація умінь». Відомі такі шляхи генералізації умінь:

- 1) розповсюдження на всіх учасників команди супроводу:
  - ✓ візуалізованих правил;
  - ✓ певного стилю поведінки дорослого;

- ✓ певних фраз-реакцій на прояви дитини, які мають виховну функцію (мені не подобається те, що ти робиш. Я вийду в іншу кімнату, коли ти заспокоїшся, приходь до мене тощо);
- ✓ певних дієвих технік (наприклад, ситуативне малювання з розвивальною ціллю);

2) поступове ускладнення обставин застосування умінь (від комфортних до розвивальних). Відпрацювання цих умінь у взаємодії з новими людьми, на іншому матеріалі, з підвищеним темпом, за ускладненими вимогами тощо.

Здатність прописувати SMART-цілі, послідовно і узгоджено досягати їх усіма учасниками команди супроводу, а також відслідковувати динаміку розвитку дитини – це спеціальні вміння, які можна здобути завдяки професійним тренінгам та власним прагненням фахівців, зацікавлених у продуктивному навчанні дітей з аутизмом.

Для грамотного супроводу дітей з аутизмом члени команди, або хоч хтось з членів мають бути обізнані щодо таких важливих моментів, як підвищення їхніх адаптивних можливостей та зменшення дестабілізаційних чинників для них.

Щодо підвищення їхніх адаптивних можливостей йдеться про корекційно-розвивальну стратегію як це інтегровану модель дій, що враховує цілісну ситуацію розвитку дитини, спирається на її сильні сторони та потреби, з одного боку, і на закономірності дитячого онтогенезу, з іншого, і визначає поступальність процесів навчання і розвитку цієї дитини.

Корекційно-розвивальна стратегія для дитини з розладами аутистичного спектра передбачає передусім нормалізацію її психофізіологічного стану, вивільнення від напруги, посилення власних фізичних можливостей і набуття впевненості у собі. Розкриття ресурсів психічної організації дитини з аутизмом дає змогу сформувати фундамент її цілісного розвитку як підґрунтя подальшого послідовного і цілеспрямованого навчання зі стійким позитивним ефектом [5].

Зменшення дестабілізаційних чинників для дітей з аутизмом пов'язане з таким міжнародно визнаним орієнтиром, як структуроване навчання (у тому числі візуальна підтримка). Освітня технологія, яка покликана визначити всі складники процесу перетворення навколишнього середовища у закладах освіти, називається класний менеджмент [8].

Класний менеджмент продумують і впроваджують для всіх дітей, що сприяє досягненню найнеобхідніших цілей для їхнього особистісного та соціального зростання, а саме: 1) збагачувати індивідуальний досвід кожної дитини; 2) сприяти становленню її самостійності; 3) впливати на розвиток її соціального інтелекту.

Ці орієнтири докорінно різняться від типових для українських освітян завдань, пов'язаних із засвоєнням навчальних навичок і володіння знаннями. І тільки за умови суттєвого перетворення настанов і впровадження сучасних освітніх стратегій можливим стає те, що педагог починає сприяти набуттю учнями соціальної адаптації, самореалізації та життєвої компетентності.

Йдеться про наявність у кожного вчителя плану класного менеджменту, що має охоплювати продумані:

- предметно-просторові ресурси, що уможливають різнопланові перетворення групової роботи, а також сприяють найоптимальнішому зручному використанню наявних предметів потрібних дітям для виконання поставлених педагогом завдань [2];
- оформлення класного середовища, яке б давало змогу якнайкраще сприяти навчально-виховним цілям для дітей. Це оформлення має бути змінним, пластичним, таким, що відображає биття часу, спільний досвід самих дітей, наочно узагальнює цікавий навчальний матеріал;
- процедурні моменти, як з першої хвилини дають змогу задіяти всіх дітей до цікавої навчально-виховної діяльності, а також враховують можливі труднощі, з якими діти можуть стикатися протягом занять [8];
- правила, визначні і оговорені всіма учасниками освітнього процесу, послідовно представлені у привабливому для дітей форматі не більше, ніж

по п'ять виховних позицій, які відпрацьовуються і потім замінюють на нові п'ять, найнеобхідніші для даного класу.

Таким чином, грамотна організація процесу психолого-педагогічного супроводу освіти дітей з особливими потребами має спиратися на особливі потреби кожної такої дитини і мати чітко визначені етапи, серед яких: підготовка до зустрічі, сама зустріч, розроблення ІПР, моніторинг динаміки розвитку дитини, коригування SMART-цілей. Реалізація цих етапів передбачає компетентність фахівців щодо: методів адаптації дітей з аутизмом та їхнього послідовного розвитку; перетворення освітнього середовища на сучасне і розвивальне; технологій супроводу та ведення супровідної документації.

Література

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій., О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 172 с.
2. Гайдукевич С. Е. Средовой подход в инклюзивном образовании // Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы / С. Е. Гайдукевич. – Минск: Четыре четверти, 2007. – 34 с.
3. Колупаєва А. А., Данілявічюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / Колупаєва А. А. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с.
4. Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
5. Скрипник Т. В. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим

доступу:

<http://www.ussf.kiev.ua/images/news/2016.02.10/Tehnologii%20Autizma.pdf>

6. Bateman B., Herr C. (2006). Writing Measurable IEP Goals and Objectives. Attainment Company, Inc. All Rights Reserved. Printed in the United States of America Second Edition.
7. Goodman, J.F. & Bond, L. (1993). The individualised education program: A retrospective critique. *Journal of Special Education*, 26(4), 408–22.
8. Wong Harry K., Wong Rosemary T., Jondahl Sarah F., Ferguson Oretha F. *THE Classroom Management Book Paperback* (2014). Denton, Texas: Harry K Wong Pubn. – 308 p.